

ارزشیابی ۱۸۰ درجه؛ ارزشیابی ۳۶۰ درجه

تکثر و تنوع در روش و نوع سؤال

سمیه لیاقت

پژوهشگر حوزه ارزشیابی

برای این کار لازم است چند اصل را در نظر بگیریم؛

۱. انواع اهداف یادگیری را بسنجیم (دانش، مهارت‌ها، احساسات و عواطف یا شایستگی‌ها) و برای هر کدام، سطوح را نظر داشته باشیم؛
۲. مسئولیت یادگیری و نظارت بر آن را با یادگیرندگان و والدین تقسیم کنیم؛
۳. تنوع روش‌ها را برای تنوع اهداف و افراد در نظر بگیریم؛
۴. برنامه‌ای مشارکتی داشته باشیم.

مطابق یک اصل موجود، اهداف اگر در ارزشیابی متجلی نشوند، به احتمال بسیار زیاد، معطل باقی‌می‌مانند؛ یعنی نه در آموزش و تدریس معلم انعکاس می‌یابند و نه در یادگیری یادگیرنده. زاویه‌ای ۱۸۰ درجه برای کل اهداف در نظر می‌گیریم؛ تخمین متخصصان این است که ارزشیابی‌های امروزی تنها ۴۵ درجه از این اهداف را می‌سنجند. این ۴۵ درجه، عموماً از جنس اهداف دانشی هستند. ۴۵ درجه دیگر را ناظر بر ایده کلیدی هر درس می‌دانیم؛ یعنی اهدافی که در پس موضوعات علوم، فارسی و ... مد نظرند؛ مانند مهارت پرسشگری و خلق فرضیه در علوم و مهارت تعمیم، حدس و استدلال در ریاضی. این مهارت‌ها معمولاً در ارزشیابی‌های معمول کلاسی جلوه زیادی ندارند و به

وقتی از امتحان یا ارزشیابی اسم می‌بریم، طبق عادت، آزمون‌های پایان سال تحصیلی یا پایان ترم را به یاد می‌آوریم، ولی این آزمون‌ها در برابر تنوع دنیای سنجش و اندازه‌گیری محدوده بسیار کوچکی را شامل می‌شوند. با هر جهان‌بینی و مطابق با هر روشی که به آموزش و سنجش نگاه کنیم، گستره‌ای از روش‌ها و سؤال‌ها پیش روی ما قرار دارد.

چیزی شبیه هرم غذایی را در نظر بگیرید؛ پزشکان معتقدند که برای رشد، حفظ سلامت و پیشگیری از بیماری‌ها، هر فرد بسته به ویژگی‌های سنی و ... باید مواد غذایی متنوعی را دریافت کند و هر گروه غذایی کارکرد خود را در حفظ سلامت و رشد فرد دارد.

وظیفه سنجش را هم می‌توانیم به استفاده از هرم غذایی برای تغذیه خانواده تشبیه کنیم؛ به این معنی که برای حفظ کیفیت یادگیری، رشد همه‌جانبه و نیز پیشگیری از آسیب‌ها باید مجموعه‌ای از روش‌ها و مواد را به کار ببریم. این تنوع به ما کمک می‌کند که رشد همه‌جانبه یادگیرنده را پایش کنیم و از طرفی، سنجش را به خدمت کیفیت یادگیری در آوریم؛ همان‌طور که والدین برای برنامه‌ریزی غذایی خانواده - از خرید تا طبخ - این هرم را پس ذهن خود دارند. چگونه؟

تلنگرهای ارزشیابی

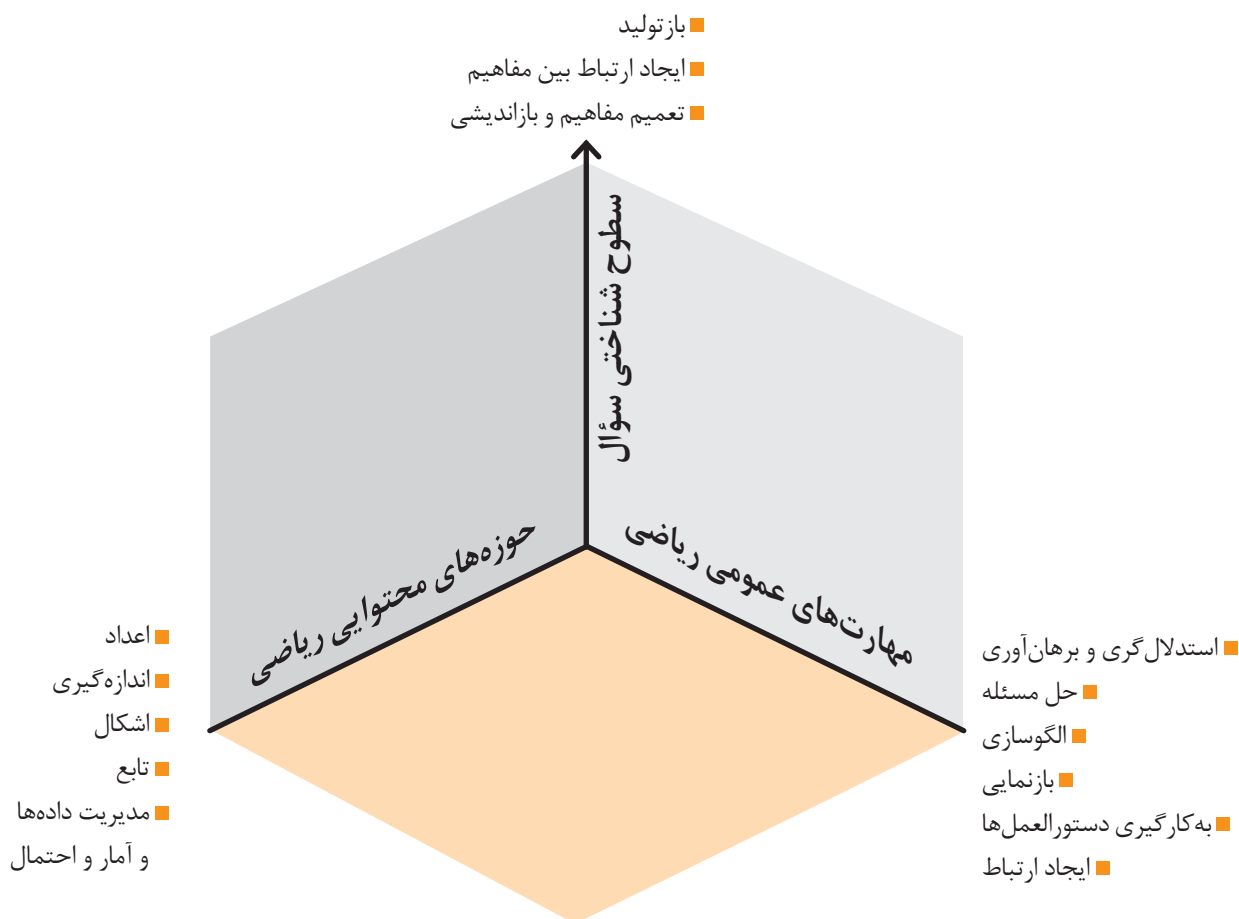
معمولاً برای یک معلم خیلی آسان‌تر است که چنین بازخوردهایی به دانش‌آموزان زرنگ بدهد و بیشترین وقتش را صرف دانش‌آموزان ناموفقی کند که به کمک بیشتری نیاز مندند و تصور کند که دانش‌آموزان زرنگ، خود می‌توانند اشتباهاتشان را رفع کنند؛ حتی اگر معلم هم به آنان بازخوردی ندهد. نکند شما هم به دام این تصور بیفتید! دانش‌آموزان زرنگ هم استحقاق دریافت بازخورد سازنده شما را دارند تا از آن استفاده کنند.

همین دلیل هم در تدریس و هم یادگیری بچه‌ها، کمتر جلوه می‌کنند، اما ۹۰ درصد باقی‌مانده از اهداف ناظر بر چیست؟ ۹۰ درصد دیگر از اهداف، ناظر بر چیزی است که مهارت‌های عمومی یا کلیدی یا قرن بیست‌ویکی نامیده شده است؛ مهارت‌هایی همچون همدلی، صبر، سخت‌کوشی، کفایت در برابر استرس، تاب‌آوری، ارتباط‌گیری، ابراز خود، اعتماد به نفس، و جرئت‌ورزی و ارزشیابی آن‌ها دشوار است. حل مسائلی که بچه‌ها در زندگی آینده خود با آن‌ها مواجه‌اند، از مسائل گذشته پیچیده‌تر و متنوع‌تر است و یادگیری مستلزم کسب مهارت‌هایی پیچیده‌تر، از جمله مهارت‌های مرتبه بالای تفکر و انواع توانایی‌ها، مانند حل مسئله خلاق، شده است. یک مدل پیشنهادی برای ایجاد تکثر و تنوع در شیوه‌های ارزشیابی استفاده از ساختار سه‌وجهی است؛ به این معنی که سؤال:

۱. همه سطوح شناختی را پوشش دهد؛
۲. مهارت‌های آن حیطه را در برگیرد؛
۳. حوزه محتوایی آن را شامل شود.

شکل زیر نمونه‌ای از این ساختار سه‌وجهی را برای سنجش حیطه ریاضی، نشان می‌دهد. به این ترتیب، ارزشیابی می‌تواند دامنه‌ای گسترده از اهداف و پیامدهای قصدشده را بررسی کند و به جای اکتفا کردن به ۴۵

شکل ۱. ساختار سه‌وجهی سنجش حیطه ریاضی



تلنگرهای ارزشیابی

لحن بازخورد معلم باید به گونه‌ای باشد که اعتماد به نفس «دانش‌آموزان نیازمند تلاش» را افزایش دهد و چنین القا کند که از نظر وی آنان قادر خواهند بود گام بعدی را با موفقیت بردارند.

درجه، یعنی ارزشیابی از محفوظات یادگیرنده، دامنه وسیعی را هدف قرار دهد.

ارزشیابی ۳۶۰ درجه

معلم چه زمانی می‌تواند ادعا کند که ارزشیابی تصویر دقیقی از دنیای یادگیرنده برداشته است؟

به عقیده متخصصان، کامل‌ترین روش‌های ارزشیابی باید برای همه افرادی که درگیر یادگیری‌اند یا از محصول و پیامد آن بهره‌مند می‌شوند، سهمی قائل شود. بنابراین، همچنان که معلم نقش دارد، هر یک از دانش‌آموزان، هم‌کلاسی‌ها، والدین و... نیز باید نقش خود را در ارزشیابی از یادگیری ایفا کنند. در این صورت، اطلاعاتی که درباره وضعیت یادگیری به دست می‌آید، به ما کمک می‌کند که به کامل‌ترین برآورد از دایره یادگیری نزدیک شویم. معلم از روش‌های خودارزیابی و همسال‌سنجی بهره می‌برد و والدین را به جمع یاران ارزشیابی دعوت می‌کند. چنانچه این روش‌ها به درستی ارائه شوند، ارزشیابی نقش

آینه‌گون خود را در بازنمایی تصویری درست از وضعیت یادگیری ایفا می‌کند و به ارتقای یادگیری کمک خواهد کرد.

تنوع‌بخشی به سؤال

در آموزش با اهداف و پیامدها، یادگیرندگان و موضوعات درسی متنوعی مواجهیم؛ بنابراین، استفاده از انواع روش‌های سنجش (و سؤال) ضرورت دارد. جدول زیر در چهل و سومین کنفرانس سالانه انجمن بین‌المللی سنجش آموزش در باتومی گرجستان ارائه شده است. این جدول گستره‌ای از تنوع سؤال را نشان می‌دهد که می‌تواند مجموعه اهداف، یادگیرندگان و موضوعات را پوشش دهد. در این تقسیم‌بندی، انواع سؤال از ساده به پیچیده و از بسته پاسخ به باز پاسخ مرتب شده‌اند. سؤال‌های متنوع چیزی شبیه منوی غذاست؛ علاوه بر اینکه تنوع مواد غذایی را ارائه می‌کند، ذائقه و سلیقه یادگیرندگان را هم مدنظر قرار می‌دهد و وابسته به توانایی سرآشپز مجموعه است.

مهم‌ترین نکته برای برنامه‌ریزی سنجش این است که آن را آمیخته با یادگیری در نظر بگیریم؛ شبیه غذا خوردن که در جریان زندگی اتفاق می‌افتد. نمی‌شود گفت آخرین ساعت از روز یا کار باید به تغذیه اختصاص یابد. غذا خوردن آمیخته با جریان زندگی و درون این جریان است و هرقدر در این جریان از نظرات افراد خانواده و ذائقه آن‌ها کمک بگیریم و هرقدر آنان را در این فعالیت شرکت دهیم و مسئولیت‌ها را تقسیم کنیم، فرایندی دلچسب‌تر را تجربه خواهیم کرد و هرقدر پشتوانه علمی حقایق مانند هرم غذایی را در برنامه‌ریزی این فرایند در نظر داشته باشیم، کیفیت و سلامت را بیشتر تضمین کرده‌ایم.

جدول ۱. انواع روش‌های سنجش و ارزشیابی

| | کمترین محدودیت در پاسخ | سؤال‌هایی با محدودیت متوسط | بیشترین محدودیت در پاسخ | |
|-----------|------------------------------|----------------------------|-------------------------------------|-----------------------|
| | کاملاً ساختنی | | کاملاً انتخاب کردنی | |
| ساده‌تر | ۷. ارائه | ۵. کامل کردنی | ۲. انتخاب تشخیص | ۱. چندگزینه‌ای |
| | پروژه | محاسبات عددی ساده | جورکردنی | درست/ نادرست چندگانه |
| | ۶. ساختنی | کوتاه پاسخ و تکمیل جمله | مقوله‌بندی | انتخاب جایگزین |
| | نمایش، آزمایش، آزمون عملکردی | مبتنی بر شکل | sore finger | بله/ خیر تشریحی |
| | ۴. جایگزینی اصلاح کردنی | تکمیل متن با واژگان تولیدی | رسم کردنی ساده | چندپاسخی |
| | ۳. سازماندهی بازچینش | درجه‌بندی و مرتب کردنی | درجه‌بندی و مرتب کردنی | چندگزینه‌ای |
| | ۲. سازماندهی بازچینش | اصلاح نقص | انتخاب و مرتب کردن گزاره‌های اثباتی | چندگزینه‌ای پیچیده |
| پیچیده‌تر | ۱. چندگزینه‌ای | تکمیل جدول | انتخاب و مرتب کردن گزاره‌های اثباتی | چندگزینه‌ای رایانه‌ای |
| | ۷. ارائه | تکمیل جدول | انتخاب و مرتب کردن گزاره‌های اثباتی | چندگزینه‌ای پیچیده |